

Słownik filozoficzny: faszyzm

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Audiobook](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Benito Mussolini, *Doktryna faszyzmu*, tłum. P. Sandauer, S. Gniadek, Poznań-Łódź 1992.

Słownik filozoficzny: faszyzm

Źródło: Vitold Muratov, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Czy nad Europą krąży widmo faszyzmu?

Tropienie współczesnych przejawów faszystowskiej ideologii jest utrudnione, ponieważ nie istnieje jedna, konkretna definicja tego, czym jest faszyzm. Niewielu z nas również wie, skąd wzięło się sama nazwa „faszyzm”. Dlaczego zatem oskarżenia o faszyzm powracają przy okazji politycznych manifestacji, medialnych debat lub chuligańskich aktów nietolerancji?

Faszyzm aspirował do stworzenia całościowego systemu światopoglądowego, z wykładnią filozoficzną, ekonomiczną, socjologiczną i prawną. Już we włoskiej wersji faszyzmu państwo było traktowane jako największa wartość. Faszyci określali się jako skrajna prawica lub zupełnie odcinali od podziału na strony polityczne. Ideologia faszystowska stała w sprzeczności z demokracją liberalną, kapitalizmem, socjalizmem i komunizmem. Była przerażającą hybrydą przekonań światopoglądowych i wciąż pozostaje niebezpieczna. Współczesne nurty neofaszystowskie propagują nacjonalizm i otwarcie wyrażają wrogość wobec mniejszości etnicznych i seksualnych.

Twoje cele

- Przedstawisz tło historyczne doktryny faszyzmu.
- Wyjaśnisz pochodzenie słowa „fasyzm” oraz znaczenie symboli związanych z ideologią faszystowską.
- Dokonasz analizy tekstu źródłowego poświęconego założeniom faszystowskim.
- Opiszysz podobieństwa między faszyzmem a koncepcją polityczną Georga Wilhelma Friedricha Hegla.

Przeczytaj

W niniejszym opracowaniu skoncentrujemy się przede wszystkim na faszyzmie w wąskim znaczeniu tego słowa, czyli na faszyzmie włoskim (nazizm opracowany jest w odrębnym haśle). Biorąc jednak pod uwagę, jak często używa się tego określenia w szerokim znaczeniu, odniesiemy się również bardzo krótko do dwóch innych nurtów faszyzmu, które pojawiły się w XX wiecznej Europie, czyli do frankizmu i salazaryzmu.

Polecenie 1

Zapoznaj się z multimediami i odpowiedz na pytanie: kim byli twórcy włoskiego faszyzmu i jakie idee propagowali.

FASZYZM

Pojęcie „faszyzm” jest jednym z najbardziej niejednoznacznych pojęć w historii idei politycznych, a także w naukach politycznych. W najbardziej ścisłym znaczeniu odnosi się do nurtu politycznego, który zrodził się we Włoszech po I Wojnie Światowej. W roku 1922 w wyniku zamachu stanu faszyci przejęli władzę i sprawowali ją do roku 1943.

BENITO MUSSOLINI

Albertomos, CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons.

Nazwa „faszyzm” wywodzi się z włoskiego *fascio* – „wiązka”, „związek” oraz z łacińskiego *fasces* – „wiązki”, „różgi liktorskie”. Liktorzy byli urzędnikami rzymskimi, którzy pełnili funkcje ochrony wyższych dostojników państwowych. Zgodnie z rzymską tradycją, funkcje liktorów utworzyć miał legendarny twórca Rzymu Romulus (być może instytucja liktorów została przejęta od Etrusków). Rekwizytem i zarazem symbolem liktorów była wiązka różg, związanych czerwonym rzemieniem z wetkniętym w nie toporem. We Włoszech sprzed epoki faszystowskiej *fasces*, odwołujące się do idei siły i plebejskiej jedności, używane były jako symbol przez różne organizacje rewolucyjne (głównie na Sycylii), zarówno prawicowe, jak i lewicowe.

Pojęcie „faszyzm”, poza historycznie uzasadnionym określeniem włoskiego nurtu politycznego, bywa również używane w dużo szerszym znaczeniu. Określa się nim wszelkie nurty polityczne wrogie demokracji liberalnej, kapitalizmowi, socjalizmowi i komunizmowi. Z reguły sytuuje się tak rozumiany faszyzm na skrajnej prawicy, choć podkreśla się jego formę hybrydową (sięganie po elementy wiązane zarówno z prawicą, jak i lewicą), zaś wielu faszystów dystansowało się od tradycyjnego podziału na polityczną prawicę czy lewicę. Faszyzm w szerokim znaczeniu obejmuje m.in. faszyzm włoski, niemiecki (nazizm), hiszpański (frankizm), portugalski (salazaryzm), chorwacki (Ustasze), rządy Augusto Pinocheta w Chile i wiele innych.

Tło historyczne

Polecenie 2

Zapoznaj się z osią czasu i wyjaśnij, jaki był historyczny kontekst powstania i dojścia do władzy włoskiego faszystów.

Nawiązania

Współczesnym nawiązaniem do faszystów są tak zwane nurty neofaszystowskie. Charakteryzują się one propagowaniem nacjonalizmu i autokracji oraz wrogością wobec demokracji, [liberalizmu](#) i nurtów lewicowych, a także niechęcią do mniejszości etnicznych czy seksualnych. Neofaszyści krytykują również kapitalizm, domagając się daleko idącej państwowej ingerencji w system gospodarczy (z zachowaniem własności prywatnej), często propagując też ekonomiczny korporacjonizm. W poszczególnych państwach ruchy neofaszystowskie nawiązują do różnych form faszystów obecnych w historii. Mamy więc do czynienia z takimi nurtami, jak mussolinizm, [strasseryzm](#), etc.

Prosty krzyż objęty lub otoczony okręgiem jest jednym z najpopularniejszych symboli faszystowskich wykorzystywanym przez osoby i organizacje neofaszystowskie i ruch *white pride* (biała supremacja).

Źródło: Robert Thivierge, <https://commons.wikimedia.org/>, licencja: CC BY-SA 2.0.

Oponenci

Opozycja wobec faszyzmu składała się z wielu wielu nurtów i bywała różnorodnie wyrażana. Zwolennicy demokracji parlamentarnej stali w opozycji do faszyzmu, motywowani sprzeciwem wobec autorytarnej [dyktatury](#) niszczącej wolność polityczną, wolność słowa i rządu prawa. Z kolei główną motywacją komunistów był argument natury klasowej. Komuniści uważali bowiem, że faszyzm jest specyficzną formą dyktatury klas posiadających, dążącej do zniewolenia klasy pracującej. Dodatkowym aspektem, który skłaniał do oporu wobec rządów faszystowskich był militarizm i imperializm tej formacji.

Słownik

dyktatura

(łac. *dictare* – dyktować) forma rządów arbitralnych (wyłączonych spod kontroli społecznej), sprawowanych przez jednostkę lub wąską grupę; dyktatura jest charakterystyczna dla reżimów autorytarnych i totalitarnych, w przeciwieństwie do demokracji

liberalizm

(łac. *liberalis* – wolnościowy) doktryna społeczno-polityczna opowiadająca się za ograniczeniem jakiegokolwiek władzy państwa do minimum, a przyznająca możliwie największą ilość praw jednostce

strasseryzm

kierunek polityczny stworzony przez braci Ottona i Gregora Strasserów, odrzucający kapitalizm na rzecz narodowego socjalizmu

Traktat Wersalski

główny traktat pokojowy kończący I wojnę światową, podpisany 28 czerwca 1919 roku przez Niemcy, mocarstwa Ententy, państwa sprzymierzone i stowarzyszone. Dokumenty ratyfikacji złożono 10 stycznia 1920 roku w Paryżu i z tą datą wszedł w życie

Film edukacyjny

Doktryna

Trwa wczytywanie danych..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DPCs0zoKH>

Film edukacyjny. Faszyzm.

Wykłada dr hab. Karolina Wigura.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Faszyzm*.

Faszyzm pretendował do bycia czymś więcej, niż doktryną czy programem politycznym. Wśród przedstawicieli tego nurtu odnajdujemy nazwiska takie, jak Giovanni Gentile (filozof), Sergio Panunzio (teoretyk narodowego syndykalizmu), Alfredo Rocco (prawnik), Guido Bortolotto (socjolog polityki), Gioacchino Volpo (historyk) czy Giuseppe Bottai (ekonomista). Aspiracją tych myślicieli było stworzenie całościowego systemu światopoglądowego, który byłby uzasadniony filozoficznie, ekonomicznie, socjologicznie, historycznie oraz wyrażony w systemie prawnym.

Trwa wczytywanie danych..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DPCs0zoKH>

Film. *Na polach i w okopach*.

Zapoznaj się z filmem. Pamiętaj żeby włączyć napisy.

Źródło: Lorenzo Apolli (Fondazione Luigi Micheletti), licencja: CC BY-SA 4.0.

Nagranie filmowe lekcji: *Na polach i w okopach*.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Trwa wczytywanie danych..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DPCs0zoKH>

Film. *Pasqualino Balilla*.

Zapoznaj się z filmem. Pamiętaj żeby włączyć napisy.

Źródło: Lorenzo Apolli (Fondazione Luigi Micheletti), licencja: CC BY-SA 4.0.

Nagranie filmowe lekcji *Pasqualino Balilla*.

Polecenie 1

Odpowiedz na pytanie, jakie są podstawowe założenia doktryny faszyzmu?

Polecenie 2

Stwórz mapę myśli wokół pojęcia *fasyzm*, która pomoże ci uporządkować dotychczasową wiedzę i przemyślenia. Zapisuj hasła, poglądy, przykłady zachowań, tytuły książek i filmów, imiona bohaterów, postaci historycznych, świata polityki, kultury.

Pod koniec lekcji wykonaj to zadanie jeszcze raz.

Polecenie 3

Zastanów się: jakie kontrowersje dotyczą zakresu używania pojęcia „faszyzm”? Wnioski zapisz w formie notatki.

Polecenie 4

Porównaj główne aspekty ideowo-programowe faszyzmu i nazizmu.

Polecenie 5

Zastanów się i opisz sytuację z historii, literatury lub życia codziennego, której bohaterowie mieliby do czynienia z poglądami faszystowskimi.

Polecenie 6

Na podstawie opisanej sytuacji i własnych obserwacji zanotuj cechy charakterystyczne dla współczesnych postaw faszystowskich.

Audiobook

Polecenie 1

Wysłuchaj audiobooka. Porównaj główne aspekty ideowo-programowe faszyzmu i nazizmu. Jakie są podstawowe założenia doktryny faszyzmu?

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P1AbZj8zU>

Benito Mussolini

Doktryna faszyzmu

[...] Dla faszyzmu nie jest światem ten świat materialny, który objawia się na powierzchni, a w którym człowiek jest jednostką odosobnioną, rządzoną prawem naturalnym, które instynktownie skłania go do życia, polegającego na egoistycznej i przelotnej rozkoszy. Człowiek faszyzmu jest jednostką, która jest narodem i ojczyzną, prawem moralnym, które skupia jednostki i pokolenia więzią tradycji i misji, która niweczy instynkt życia zamkniętego w ciasnym kole rozkoszy, aby stworzyć nakazem obowiązku życie wyższe, wyzwolone z granic czasu i przestrzeni: życie, w którym poprzez samozaparcie, poprzez poświęcenie swoich osobistych korzyści, poprzez samą śmierć urzeczywistnia to istnienie na wskroś duchowe, w którym tkwi jego wartość jako człowieka.

Jest to więc koncepcja spirytualistyczna, pochodząca też z ogólnej reakcji wieku przeciw zwiotczałemu i materialistycznemu pozytywizmowi XIX wieku. Koncepcja antypozytywistyczna, ale pozytywna: nie sceptyczna ani agnostyczna, nie pesymistyczna ni biernie optymistyczna, jakimi są na ogół doktryny (bez wyjątku negatywne), umieszczające środek ciężkości życia poza człowiekiem, który przecież swą wolną wolą może i powinien stworzyć sobie swój własny świat. Faszyzm pragnie człowieka czynnego i wszystkimi swymi siłami zwróconego ku działaniu: chce, aby był on po męsku świadom trudności, które napotyka i gotów

stawić im czoło. Pojmuje życie jako walkę, uważając, że jest rzeczą człowieka zdobyć życie prawdziwie godne człowieka, stwarzając dla jego budowania narzędzie (fizyczne, moralne, intelektualne) przede wszystkim w sobie samym. [...]

Faszyzm jest koncepcją religijną, oglądającą człowieka w jego immanentnym stosunku z prawem wyższym, z wolą obiektywną, która stoi ponad poszczególną jednostką i wznosi ją do godności świadomego członka społeczności duchowej. [...] Faszyzm poza tym, że jest systemem rządzenia, jest też, i to przede wszystkim, systemem myślenia.

Faszyzm jest koncepcją historyczną, w której człowiek jest tym, czym jest li tylko w odniesieniu do procesu duchowego, w którym uczestniczy w grupie rodzinnej i społecznej, w narodzie i w historii, do procesu, nad którym współpracują wszystkie narody. [...] Poza historią człowiek jest niczym. Dlatego faszysta sprzeciwia się wszystkim abstrakcjom indywidualistycznym o podłożu materialistycznym w stylu XVIII wieku, jak również wszystkim utopiom i innowacjom jakobińskim. Nie wierzy w możliwość "szczęścia" na ziemi, jak tego pragnęli ekonomiści XVIII wieku i dlatego odrzuca wszystkie koncepcje teleologiczne, wedle których w pewnym okresie historii miałyby zaistnieć ostateczna ustalona forma życia rodzaju ludzkiego. Jest to równoznaczne z postawieniem się poza nawiasem historii i życia, które jest ciągłą płynnością i stawaniem się. [...]

Faszyzm wreszcie jest nie tylko prawodawcą i założycielem instytucji, lecz wychowawcą i krzewicielem życia duchowego. Chce odnowić nie formy życia ludzkiego, lecz treść, człowieka, charakter, wiarę. I w tym celu pragnie karność i autorytetu, które by zstąpiły w dusze i zdobyły w nich rząd niezaprzeczony. Przewoźnikiem jest jego symbolem pęk różg liktorskich, symbol jedności, siły i sprawiedliwości.

Polecenie 2

Wynotuj, jakim teoriom filozoficzno-politycznym autor przeciwstawia założenia faszyzmu.

Polecenie 3

Wysłuchaj nagrania i odpowiedz na pytanie: kim jest człowiek w doktrynie faszyzmu?

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P1AbZj8zU>

Benito Mussolini

Doktryna faszyzmu

Z punktu widzenia państwowości koncepcja faszystowska jest antyindywidualistyczną, staje wszakże na stanowisku jednostki, o ile ta utożsamia się z państwem, jako świadomość i jako wola powszechna człowieka w jego istnieniu historycznym. Przeciwny jest klasycznemu liberalizmowi, który powstał z konieczności przeciwstawienia się absolutyzmowi i wyczerpał swe zadanie historyczne z chwilą, gdy państwo zmieniło się w świadomość i wolę zbiorową. Liberalizm w interesie poszczególnej jednostki przeczył państwu, faszyzm jest afirmacją państwa, uznając w nim prawdziwą rzeczywistość jednostki. I jeżeli wolność ma być atrybutem człowieka rzeczywistego, nie tej abstrakcyjnej fikcji, o której myślał liberalizm indywidualistyczny, faszyzm stoi na stanowisku wolności. Jest za jedyną wolnością, którą można brać poważnie, za wolnością państwa i jednostki w państwie. Dlatego dla faszysty wszystko mieści się w państwie, i poza państwem nie istnieje nic ludzkiego, ani duchowego, ani tym bardziej nie posiada jakiegokolwiek wartości. W takim pojęciu faszyzm jest totalitarny, a państwo

faszystowskie, jako synteza i zjednoczenie wszelkich wartości, daje sens właściwy całemu życiu narodu, rozwija je i potęguje.

[...] Jest faszyzm przeciwny demokracji, która utożsamia naród z większą liczbą, ściągając go do niskiego poziomu większości; lecz jest czystą formą demokracji, jeśli się naród pojmuje tak, jak być powinno, jakościowo, a nie ilościowo, jako ideę potężniejszą, bo wyższą moralnie, bardziej zwartą, prawdziwszą, która urzeczywistni się w narodzie jako świadomość i wola niewielu, a nawet Jednego, a który to ideał dąży do urzeczywistnienia się w świadomości i woli wszystkich. Wszystkich tych, którzy z praw przyrody i historii, z przyczyn etnicznych, czerpią rację utworzenia jednego narodu, krocząc po tej samej linii rozwoju i kształcenia ducha, jako jedna jedyna świadomość i wola. Nie rasa, ani też okolica geograficznie wyodrębniona, lecz ród złączony historycznym rozwojem, mnogość zjednoczona ideą, która jest wolą istnienia i potęgi: świadomością swej istoty, osobowością.

Ta osobowość wyższego stopnia jest narodem, o ile jest państwem. Nie naród tworzy państwo [...]. To wprost przeciwnie, państwo stworzyło naród. [...].

Naród jako państwo jest rzeczywistością etyczną, która istnieje i żyje, o ile się rozwija. Zastój jest jego śmiercią. Dlatego państwo jest nie tylko autorytetem, który rządzi wolą jednostek i nadaje jej formę i wartość życia duchowego, lecz jest ono również potęgą, która umie zmanifestować swą wolę na zewnątrz, zmuszając do uznania jej i uszanowania oraz wskazując czynem jej uniwersalność we wszystkich koniecznych dla swego rozwoju pociągnięciach. Jest przeto organizacją i ekspansją, przynajmniej "in potentia". Jako takie może równać się z naturą woli ludzkiej, która w swym rozpędzie nie zna przeszkód i która urzeczywistnia się, wykazując swą własną nieskończoność. [...]

Doktryna polityczna i społeczna. [...]

Główną zasadą doktryny faszystowskiej jest pojęcie państwa, jego istoty, jego zadań, jego celów. Dla faszyzmu państwo jest absolutem, wobec którego jednostki i grupy są czymś względnym. Jednostki i grupy dają się "pomyśleć" o tyle, o ile istnieją w państwie. Państwo liberalne nie kieruje grą sił i rozwojem materialnym i duchowym zbiorowości, lecz ogranicza się do zarejestrowania wyników; państwo faszystowskie ma swoistą świadomość, swoistą wolę; dlatego zwie się państwem "etycznym". [...] Państwo, tak je pojmuje i urzeczywistnia faszyzm, jest faktem duchowym i moralnym, ponieważ konkretyzuje organizację polityczną, prawną,

ekonomiczną narodu i taka organizacja jest w swej genezie i w swym rozwoju przejawem ducha. Państwo jest poręczycielem bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, lecz jest też strażnikiem i przekazicielem ducha narodu, w tej postaci, jak go wypracowały w ciągu wieków język, obyczaj, wiara. Państwo jest nie tylko terażniejszością, lecz jest też przeszłością, a nade wszystko przyszłością. Państwo jest właśnie tym, co wykraczając poza ciasne granice istnień indywidualnych, przedstawia immanentną świadomość narodu. [...]

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 4

Dlaczego uważa się, że faszyzm jest bliski koncepcji religijnej? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Polecenie 5

Odpowiedz na pytanie, w jaki sposób twoje spojrzenie na doktrynę faszyzmu sprzed lekcji zmieniło się w trakcie zajęć?

Ćwiczenie 1

Podaj, jaka jest etymologia słowa „faszyzm”?

Ćwiczenie 2

Odpowiedz na pytanie, jaki był historyczny kontekst powstania i dojścia do władzy włoskiego faszyzmu?

Ćwiczenie 3

Odpowiedz na pytanie, na czym polegają podobieństwa między faszyzmem a polityczną koncepcją Georga Wilhelma Friedricha Hegla?

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Słownik filozoficzny: faszyzm

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

- 1) o naturę społeczeństwa (indywidualizm – kolektywizm);
- 3) o naczelną wartość życia społecznego (liberalizm kulturowy – konserwatyzm);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia tło historyczne doktryny faszyzmu;
- wyjaśnia pochodzenie słowa „faszyzm” oraz znaczenie symboli związanych z ideologią faszystowską;
- dokonuje analizy tekstu źródłowego poświęconego założeniom faszystowskim;
- opisuje podobieństwa między faszyzmem a koncepcją polityczną Georga Wilhelma Friedricha Hegla.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- rybi szkielet;
- audiobook;
- film.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;

- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel, po zalogowaniu się na platformie i wyświetleniu e-materiału, odczytuje uczniom temat zajęć oraz cele, a następnie prosi, by na ich podstawie uczniowie sformułowali kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: Czym jest faszyzm?

Faza realizacyjna:

1. **Rybi szkielet.** Nauczyciel informuje uczniów, że będą pracować metodą rybiego szkieletu, opracowując temat: Faszyzm – twórcy, idee, tło historyczne. Nauczyciel rysuje na tablicy uproszczony szkielet ryby i w razie potrzeby wyjaśnia metodę. W głowie ryby umieszcza problem do przeanalizowania. Następnie uczniowie zgłaszają podstawowe czynniki, które ich zdaniem wpływają na przedstawioną sytuację. Uczniowie zgłaszający poszczególne czynniki muszą je uzasadnić. Następnie uczniowie uzupełniają mniejsze ości szkieletu, podając, w jaki sposób i w jakim stopniu na sytuację mogą mieć wpływ mniejsze elementy. Na koniec chętni uczniowie formułują wnioski na podstawie zebranych pomysłów.

2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika multimedium w sekcji „Film edukacyjny”. Uczniowie wykonują polecenia 1-6 w parach. Następnie dzielą się swoimi odpowiedziami na forum klasy.
3. **Praca z drugim multimedium.** Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Audiobook”. Każdy uczeń pracuje indywidualnie, samodzielnie przygotowując odpowiedzi do poleceń nr 1-3. Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie wybrani lub chętni uczniowie odczytują swoje propozycje.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie wykonują polecenie nr 5 „W jaki sposób twoje spojrzenie na doktrynę faszyzmu sprzed lekcji zmieniło się w trakcie zajęć?”.
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz referat na temat: Faszyzm a polityczna koncepcja Georga Wilhelma Friedricha Hegla.

Materiały pomocnicze:

- Kozub-Ciembroniewicz W., *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, Kraków 2000.
- Mussolini B., *Doktryna faszyzmu*, Lwów 1935.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Film edukacyjny” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.